

DRÁGI MILENKOVICS:

## *Érték vagy szemét . . . ?*

*(Kaljnin Anatol: Barátok c. regénye. Proszveta Zagreb, 1949.  
Kosztics Zsivko fordítása.)*

Kaljnin A.: Barátok c. regénye különös figyelmet érdemel nemcsak azért, mert nyolcvanezer ív papír, bizonyos mennyiségű triplex, egyéb kellékek és munkaerő kellett a kiadásához a zágrebi Proszvetában, hanem azért is, mert 1949. VI. 28.-án hagyta el a sajtót s bár a Proszveta kiadóbizottságának kezén is keresztül ment, mégis becsempészték, mint konjunktúraárut könyvpiacunkra, 63 dináros darab áron. Nem kevésbé érdekes az is, hogy ezt a könyvet a Szovjetszövetségben 1947-ben nyomatta a „Mlada garda“, amit a kiadóbizottság bizonyára garanciának tekintett. Az igazság az, hogy ez a könyv olvasóink előtt nem bír semmi értékkel, mert nincs meg benne a háború társadalmának rajza (bár ez akar lenni a tárgya!), sem jó jellemrajz, sem a Vörös Hadsereg harca. Nem tanuljuk meg azt sem belőle, hogy milyen a kommunista erkölcs. A mű egyáltalában nem felel meg a szocialista réalizmus követelményeinek. Ehhez még hozzá kell tennünk azt is, hogy a fordítás nagyon gyenge, tehát a könyv nem hasznos. Ezt csak bevezetőnek szántuk, az alábbiakban inkább az eredeti és a fordítás tartalmát elemezzük. Erre különösen azért van szükség, mert a kettő tartalma különbözik egymástól, ugyan is az egyik „házi“, a másik pedig „határokon túli“ használatra szól.

A művészek, az alkotók részére a harci bajtársiasság mindig magasztos eszmény volt. Hisz az az egyik legnagyobb emberi érzés, amikor bajtársunk életéért készek vagyunk a magunkét föláldozni. Ez az érzés éppen azért mert emberi, mert egyike a legnagyobbaknak, nem lehet kis írócskák kísérletezésének tárgya. Az ilyen kísérletezés olyan, mintha sárral mázolniánk át egy festményt, amelynek tárgya a boldogság, az öröm, az emberi büszkeség és a hazafiúi érzések ábrázolása. Ez a regénynek csúfolt könyv, ilyen. Sőt, még ennél is rosszabb! Itt azonban nemcsak arról van szó, hogy a feldolgozás tudatlan, tehetségtelen, irodalomhoz nem értő írótól származik, hanem főleg arról, hogy az emberi és bajtársi erkölcsöt, a Vörös Hadsereg katonáit, lélektanukat a legmesszebbmenően profanizálták. Nem szólva arról, hogy mennyire elferdíti a harcosoknak népükhöz, feleségükhöz való viszonyát, felfogásukat a szerelemről és szocialista hazafiságról. Olyan műről írunk, amely károsan hat a harcos és társadalmi erkölcsre, ami tele van a burzsoá erkölcs dekadenciájával, nacionalista szónoklatokkal és eszmei tévedésekkel.

Mivel fejezte ki az író ezt a magasabbrendű érzést a két bajtárs Pjotr és Andrej, között?

Azzal, hogy Andrej, a doni kozák gyerek, arra tanítja Pjotrt, a diákot, akinek anyja és testvére a megszállt Taganrogban élnek, hogyan kell a kapcát a lábra tekerni, hogy ne törjön, azaz, hogy a feltört láb ne fájjon többé. Azzal, hogy Andrej főzi a kását, melegíti a konzerveket és fölkelti a reggeliző Pjotrt. Azzal, hogy amikor Andrej célbaveszi a tankot, Pjotr is hirtelen puskát keres, hogy lőjjön, s mivel az író úgy akarja, háromszorra is elhibázza. Andrejt mindez különösebben nem rendíti meg. — Majd azzal, hogy Pjotr és Szerjözsa felindulva mondják: „Az a mi bajunk Andrej, hogy árkokat ásunk és a védelemhez szoktatjuk magunkat akkor, amikor rohamra kellene mennünk“, — s mikor Baturin kapitány ezt kérdezi: „Mondott valamit Szerjözsa?“ Andrej Pjotr számlájára a kapitánnyal tart: „Azt mondta, hogy puha a föld és könnyű ásni“. És meghozza „nyugodtan“, mint ahogy azt az író elégedetten mondja. — Ez mindenesetre nagyon mulatságos példa arra, hogyan tanítják az írók az olvasót a bolsevista kritika elveire, az önbírálatra és a szocialista erkölcsre. Mivel a könyvet nemcsak a „Mlada garda“-ban hanem máshol is nyomtatták, kétségtelen, hogy írója Anatol és senki más. Tanulságos az is amikor Pjotr „szélesre tárt karokkal“ (bizonyára, hogy így fejezze ki örömét a német tankokon aratott győzelem fölött) így szól barátjához, Andrejhez: „Jól elláttuk a bajukat! Ezt tudom megjegyzik maguknak, Andrej!“ Érdekes az is, hogyan teszi sokoldalúvá Pjotrt és Andrejt az író, hol tankelhárítót, hol automata puskát, majd pedig „Makszim“ gépfegyvert nyomva a kezükbe. Így állítja őket a hírdőrségre. Ezt bizonyára azért teszi, hogy bebizonyítsa jártasságukat a fegyverek használatában. Ilyen írói sarlatánnak, mint amilyen a Barátok c. regény írója, lélektanilag nem okoz nehézséget, hogy az árokban lapuló Szerjözsája, mihelyt a tankok elrobognak feje felett, egész köteg tankelhárító bombát dobjon utánuk, majd, hogy első legyen a rohamban és a hídon lévő őrhelyéről fegyveresen ugorjon a Donba, hogy a fulladozó gyermeket kimentse. Az író szerint hol hanyatt, hol pedig hasra vágódik a hídon. Egész testében remeg, amíg Andrej állva céloz géppisztolyával az ellenséges repülőkre. Ez bizonyára az ellentmondás törvénye miatt van így. Mi több, az író szinte élvezettel kényszeríti Pjotrt arra, hogy „jól kivilágított helyen fedezetlennek érezze magát“ a rakéták fényében, majd, hogy német pilótának képzelve magát, lássa vígasztalan helyzetét a rakétától megvilágított színen, bár Andrej mellette van. Igen, Andrej a barátja, akiért kiáltani akart, de éppen rosszkor, mert a levegőben felsüvitenek a gépek, mint valami „suhogó korbácsok“ és Pjotr fejét válla közé húzva, négykézláb kúszik a hídra, hogy a deszkák védelme alatt leereszkedjen a pontonba. Amikor vége lesz a támadásnak és innen kibújik, Szerjözsa és ő a két magányos alak, meglátják Andrejt, aki a hídon állva éppen a géppisztoly tárát cseréli. Milyen különös formája ez a háborús bajtársiasságnak! Ilyenkor az író lélektani ügyeskedéssel akar mindent megoldani: „Pjotr óvatosan körülnéz, de Andrej továbbra is a géppisztollyal babrál és úgy tesz, mintha nem venné észre“. Ilyen bújócskázással akarja a regény szemléltetni a becsületes bajtársiasságot, Anatol egyedülálló szocialista-realista típusának elemzésében az író és a fordító nem tudtak meg-egyezni. Abban, hogy miben is rejlik Pjotr „szomorú helyzete“. A fordító úgy állította be mintha Andrej ezt megérezte volna, csak nem akarja kimutatni, viszont az író szerint maga Pjotr érezte meg, amikor lopva Andrejre nézett. Ilyen jellemekkel nevei Anatol a Komszomolt, de Proszvetánk is a mi embereinket, népünket, azt a népet amely megmutatta hősiességét népi forradalmunkban és szocializmusunk kiépítésében. — Kaljinyin A. regényében Pjotr

és Andrej bajtársiassága még arra is jó, hogy meglássuk kettőjük baráti, de még sem egyenlőségen alapuló viszonyát. Ez a viszony összefügg Szasának a telefonoslánynak az alakjával is. Ő az a nő, akire az egyik katona azt mondja „szép lány“, a szomszédja azt hogy „helyes“, ismét egy másik, élvezettel pattint ujjáival: „Ej, de eltréfálnék vele egy kicsit“. Ez az a lány aki kiábrándulva hallja Andrejről, hogy kozák, mert képzeletében ehhez a szóhoz egy finom, temperamentumos alak társult, nem egy ilyen közönséges alak, egy paraszt, mint amilyen a legtöbb katona“. (Úgy látszik, ez a felfogás a szocialista Szovjetben a nemzetiségekről és a népek egyenlőségéről). Az író elgondolása szerint ez a lány csak azért van, hogy Andrej a kocsija körül szaladgáló Pjotrra és a lányra tekint, akik gondtalanul beszélgetnek, mosolyognak, lássa, ezáltal talán még jobban, hogy milyen nyomorúságos az ember sorsa. Hogy az író mit akart elérni ezzel a nyakatekert pszichológizálással, az minket nem érdekel. Csak azt szeretnénk tudni, miért adunk mi jugoszláv olvasóinknak ilyen könyvet, tele zagyvaságokkal, kitekert burzsoá elvekkkel, eszmei tévedésekkel. Szocialista műnek nevezzük ezt, a szocialista realizmus termékének, de vajjon milyen más irányhoz tartozhatna egy szovjetállami író-hivatalnok műve?

Az író Andrej állandó jelenléte mellett, feltáralja Pjotr és Szasa platói szerelmét. Az mellékes, hogy közben Andrej Pjotrral összevezve otthagyja őket és hogy Szasának szemmeláthatólag jobban tetszik Solohov Griska Melehovja, akit a lány meg is véd mint a „mi“ emberünket Baturin kapitánnyal szemben, aki ezt kétségbe meri vonni. Az író így akarja talán hóna alá csapni Solohovot, a nagy író, így akarja talán megoldani saját butaságait, amit egy másik nagy emberi érzésről — a szerelemről — összehordott.

Figyelemre méltó, hogy milyen hirtelen, szinte deus ex machina szerűen kerülünk Amor légkörébe az előbbi „szomorú helyzetből“, amit Pjotr gyávasága idézett elő, amikor az előbb a pontonba kúszott. E két helyzet egymásután áll be, gyors egymásutánban. — Az író nem csinál magának ebből nagy problémát, egyszerűen átsiklik felettük. De minek is ilyen jelentéktelen epizódon elidőzni, bár enélkül nem láthatjuk az író „dialektikus“ felfogását. „Szerencsére az ifjúságnak megvan az a jó tulajdonsága, hogy az élet sötét oldalát nem nézi, csak a naps oldalát látja“. Pjotr is így cselekszik. Játssza az udvarlót, akinek feltört lába nem fáj, Szasa kétkerékűje mellett haladva gondtalanul nevetgél, „cseppet sem sántikál“ és nem lát mást, „mint a szép szürke szemeket és az édes napsütést“. Elfelejtette Baturin kapitány éles megjegyzését (hogy bíróság elé állíttatja, mert elhagyta őrhelyét), elfelejtette a tegnapi repülőtémadás alatt érzett félelmét és kínos szégyenkezését (bizonyára ez az a valami „szomorú“) tegnap Andrej előtt (akire ő lopva tekint, vagy aki őrá lopva néz!), Elfelejtette szégyenkézését önmaga előtt. Andrejra néz és „nem kerülki többé a tekintetét, int a fejével (valószínű a bátorítás jele ez) s hozzá derűsen, gondtalanul nevet.“ — Ilyen szégyenteljes szerepet adott az író regényében a nőknek, méghozzá szép és kívánatos asszonyoknak, akik résztvesznek a háboruban azért, hogy a férfiak ne szégyenkezzenek gyávaságukért. Ilyen példán neveledjenek asszonyaink, a mi asszony-hőseink, akik mint harcosok küzdötték végig a háborút s akik ma mint munkások azon fáradoznak, hogy leküzdjék azokat a nehézségeket, amelyeket éppen Kaljinyin és urai támasztottak nekünk blokádjukkal, nehogy kiépíthessük szocializmusunkat és nehogy boldogokká lehessünk. Ilyen példából tanuljanak asszonyaink, akik a férfiakal vállalva, olthatatlan szocialista hazafiúi érzéssel, pusztá kézzel de erős szívvel, határtalan szeretettel építik szocializmusunkat.

Ez a fölfogás a nőről és erkölcsről csak olyan országban lehetséges, ahol a burzsoá elveket kidobták az ablakon, hogy bejöjjenek az ajtón. Nekünk a multban, jelenben, de a jövőben is idegen marad az ilyen erkölcsi felfogás, amit egyik ismert front-költőjük is vallott feleségének írva: „Bocsáss meg, de jogunk volt mellékesen a katona-szerelemre is!” A burzsoá erkölcsnek volt ez a sajátsága, ami a győző katonáknak azt hirdette: „Ott a kenyér és az asszonyok!”. De Kaljinyin, a „regényíró” nem gondol arra, hogy ez burzsoá erkölcs, csak tovább rázogatja ki kabátja ujjából és tolla hegyéből a szocialista ideológia „gyöngyszemeit”. Abrázolása szerint alakjai behúzott nyakkal somfordálnak az alatt, míg Taganrogból kósza hírek és nyugtalanító morajok érkeznek, „mintha csak fogadalmat tettek volna, hogy ezen az estén nem beszélnek erről, és nem gondolnak arra, ami még alig van a hátuk mögött (a rabulejtett föld!) és mindannyiuknak nyomja a lelkét”. Ekkor: „a békebeli, otthoni, családi életéről beszéltek ami éles ellentétben állott a nyugatról érkező dörejekkel”. (Hát csak ennyire öntudatos egy szovjet polgár?).

De hallgassuk csak meg, milyen szépen beszéltek erről:

— Hej fiúk, milyen jó lenne most játszani az asszonnal — mondta egy mélyen zengő, remegő, meleg hang.

— Mintha más nem cicázhatna vele nélküled is — érvelt a másik hang.

— Ne-em, az én asszonykám komolyabb.

— Hej, az ördög nem alszik!

— No, majd meglátjuk — felelte az első és hangosan ásított.

Ez Anatol szocialista „adaléka” a mi „kapitalizálódó” országunknak, hogy az SzK(b)P vezetőségének szavaival éljek. Természetes, nekünk nincs meg az a változat, amit az ifjúgárdistáknak szánt.

A fenti részlet nem egyedülálló a regényben. A Szovjet Hadseregben magátólérteretődő természetességgel beszélgetnek az összekötő tisztek — őrnagyok századosok, főhadnagykok feleségükről olyan „rajongással, ami érthető a katonáskodó férfiaknál.”

Majd a főhadnagy könnyed mosollyal szépmetszésű, egészséges arcán azt kezdte állítani, hogy mindezek a beszélgetések a női hűségéről csak a magunk ámítására szolgáló öncsalások. Elgondolása szerint illúzió.

— Jó — helyeselt a vele szembezálló kapitánynak, hogyha békeidőben ez meg is állja a helyét, de a háború meghozza a maga törvényeit, kiigazításait. Na, és mégsem lehet a nőkről ilyen szigorúan ítélni. A férj hosszú távolléte, a háztartás gondjai, az inség, a munka — nem túlságosan sok mindez egy gyöngye nőnek? Eleinte valóban talán tartóztatni fogja magát, de „lassú víz partot mos”. Egy napon neki is eszébe juthat, hogy legszebb éveit ilyen egyhangúan múlnak el. Azután lassan belopózdik szívébe a kételkedés, hogy vajjon az ura ott távol a háborúban, hogyan viseli magát. (Ilyen családi erkölcs mellett bizonyára kiveszi részét a katonának „járó” szerelemből, a Volgától egész Berlimig).

Nem tudom, mennyire sérti ez a szovjet asszonyt, a szovjet családot, amelyeket ilyennek festenek le előttünk. Megingathatatlanságát így tárják elének. Vajjon sérti-e ez a szovjet embernek kommunista és családi erkölcsét? Mindezt nem tudjuk. Azt azonban biztosan tudjuk, hogy ez a fölfogás, az eseményeknek ilyen magyarázása a mi szocialista emberünk előtt érthetetlen.

Ismerek sok asszonyt, akikre rászakadt az egész ház gondja, de azért mégsem buktak el és nem is kellett elbukniok, nem is akartak rosszakká lenni. Senkinek sincs joga, hogy mint Anatol „szovjet” regényében, hasonló „szovjet

találmányokkal“ ilyen erkölcsre tanítsa asszonyainkat, még kevésbé, hogy sértegesse őket. Ez a beszélgetés és ez az erkölcs a régi jugoszláv tisztekre és feleségükre volt jellemző, de nem a mi népünkre.

Azok az asszonyok nem lehetnek szószólói és védelmezői a kommunista erkölcsnek. Inkább a legyőzött és megdöntött burzsoá erkölcs képviselői, akiknek tanítására nekünk nincs szükségünk.

Anatolnak és a szovjet olvasónak úgy látszik megfelelnek és kellene az ilyen könyvek (hisz különben nem jelent volna meg csak 60.000 példányban a „Mlada garda“ kiadásában). Valószínű egyetértenek az eseményeknek és a nő-férfi viszonyának ilyen ábrázolásával. Anatol „dialektikája“ szerint az idősebb írnok, Szemjonov, arra biztatja a fiatal, csatlódot Szerdjukovot, hogy igya le magát és még harci kötelességeit is felejtse el. Az asszonymnak pedig, annak a kokottnak, a csábitó Kruticki beszerzi még a madártejet is, csak hogy az asszony hozzábújjon. Végül igen érdekes Anatol regényírónk meghatározása az erkölcsről: „Ne siess századosom. Ha kell majd később hívjuk. Mindenesetre az asszony is hibás, de milyen férfi az olyan, aki egy hűtlen asszonyért így elveszti a fejét“.

A félreértések elkerülése céljából megjegyezzük, hogy ez a politikai vezető nézete volt, aki így neveli parancsnokát.

Ilyen „szeretni való“ eseményeken keresztül vezeti Anatol a bajtársakat. Közülük Pjotr-ból mind nagyobb hős válik, aki végül is hősiesen esik el a sztalingrádi híderőd utolsó épületének védelmezésében. Bár csak meggyőzzen minket arról, hogy mitől van ez a nagy hősiesség! Ezzel azonban az író adósa maradt az olvasónak. Biztos azonban az, hogy ez nem Tiunov politikai biztos meggyőzéseinek eredménye, aki a következőképpen akarja meggyőzni Krutickit, a csábitót, amikor Pjotr gyávaságáról beszél:

— Nézd őrmester, (ez a rang a fordítótól származik, mert az író századparancsnokot említ!) milyen hatalmas madár a sas. Ha repül, minden madár kitér az útjából. A vadak odúikba bújnak, minden élőlény fél tőle, de ha egy repülő jön arra, maga a sas is megrémül. Őrmester, megijedtél-e te már valaha? Én azt hiszem csak nagyon közönyös ember nem érez soha félelmet“...

Nem látjuk azt, hogy az SzK(b)P bármelyik alakon keresztül is, hatni akarna a nevelésre, a bajtárs-erkölcs nevelésére. Ezt nem látjuk, de annál jobban látjuk azt, hogy az író „mozgalmista“ és mozgalmi „eszmékkel“ akarja nevelni a népet.

Érthetetlen okokból mindig Andrejnek kell fölálodnia magát Pjotrért azért a Pjotrért, akiből hős lesz és az író arra kényszeríti, hogy magas tűzoltó-létrán mászkáljon a német géppisztolyok kereszttüzeiben. Hasonló eset az is, amikor ő egymaga harcol az ellenséggel egy épületről, de sem a politikai biztos, sem a parancsnok, sem az ezred nem emlékszik erre. Amit eddig közöltünk, mondjuk, hogy az ügynevezet főhőre vonatkozik. A népre és a Szovjet Hadseregére vonatkozó részekből is közlünk néhányat.

A déli hadsereggel pl. valami olyasmi történt (bár nem tudjuk miért!) amit sokan előre éreztek, de értelemmel nem láttak meg. Az ellenség nem arról az oldalról jött, ahonnan állandóan várták, nem nyugatról, hanem északról és észak-keletről. Így eljött az a nap, amikor minden fedezék és megerősített állás fölöslegesnek látszott. És a balszárnny, amit a fordító szerint hátba, az író szerint oldalba támadtak, kénytelen volt hirtelen elhagyni a megerősített taganrogi vonalat, ami mögött ellenkező esetben talán 1—2 évig is kiűzhették volna. Szemmel látható, hogy ez a betoldás a „határon túli“ államnak, a „kapitalista“

Jugoszláviának szól. Az író, bár rejtélyessé tesz sok mindent, a maga módja szerint mégis pontosan beszél ezeknek az egységeknek harci fegyelméről, ami bizonyára olyan elvi álláspont eredménye, amit az író maga is vall.

Igy az író szerint, amíg a poros tábornok meg nem érkezett, a páni félelemben hátráló egységeket senki sem tudta megállítani, felsorakoztatni. Látjuk azt, hogy a katonák sokféle nyelvjárásukat egy „közös“ nyelvbe olvastották, ez azután mindannyiuknak érthető volt, hisz végtére is mind egy hazának, Oroszországnak gyermekei voltak. A fordító, vagy talán még maga az író, számítva a határon túli használatra ezt „ugyanazon föld gyermekeire“ javította ki. (Ennyit a szovjet politikáról!)

A jugoszláv használatra szánt szövegből látszik az is, hogy „a remegő ágak (ezek a tűzvész lángnyelvei!) háborzongatóan és szomorún imbolyogtak az égit, mintegy kegyelmet esdekelve a földnek“.

Tehát semmi félreértés! A szocialista mozgalmi ideológia a dialektikus materializmus világszemléleti elvein alapul. Bizonyára ezért kellett Andrejnek a szocializmus 24. évében ép az ikon alatt ülni. Valószínű ezért ismerte Andrej oly kevésbé a nőket, bár idősebb volt mint Pjotr. Bizonyára ezért rendezte az író, hogy Andrej a szénakaszálás idején a kolhozban együtt töltsön egy éjszakát Nasztjával, a pap lányával.

Majd az következik, hogy a parancsnok elállja a lovasok útját, mikor azok a földomlásról akarnak leszaladni és, hogy „a nyeregben állva rázza ostorát“. Valószínű a „művészi“ alkotás így akarja szentesíteni azt a jogot, hogy a parancsnok ostorral is kényszeríthet a harcra! Mit kell itt jobban kihangsúlyoznunk: a szocialista bánásmódot, avagy a szocialista harcosok szocialista felfogását és viszonyát hazájukhoz?

Ilyen elvi okok miatt az író az ellenséges repülőket „szép alumínium madaraknak látja és azokat az élelmük után szálldosó galambokhoz hasonlítja, az ellenséges tankokat, pedig előretolt homlokú, farkatlan, csodálatos istenállatoknak.“ (Ez mind feltétlenül a vallásszabadság és ateista propaganda hatása!) Valószínű ezért adja az író azt a jogot a „szakállas, óhitű szomszédnak“, hogy mérgesen kiabáljon a megszeppent újoncra, akinek még a fogai is vagonnak ezeket mondva: „Jaj, most kezdenek nyomkodni!“ majd a szakállas azt feleli: „Hallgass, mert megöllek!“ Így érthető az is, hogyan csúsztatható valaki az átkelés parancsnokának zsebébe megvesztegetésül egy üveg votkát. De ki győzné felsorolni Anatolnak ilyen és ehhez hasonló fordulatait.

Ez az eredménye annak, ha Anatol „idény“ műve társul Zsivkó „idény“ fordításával s végül határtalan bizalommal a Proszveta zágrebi bizottsága áldását adja rá. S így jutunk mi hozzá nemcsak Kaljinin Anatol regényéhez, hanem mindahhoz is, ami teljesen fölösleges Jugoszlávia szocialista olvasóinak.

*Fordította Jámbor Mária*